

IMMANUËLIS KANT
DE TEMPORE DOCTRINA,
BREVITER DILUCIDATA.

I.

EXPOSITIO METAPHYSICA,

QUAM,

CONS. AMPL. FAC. PHIL. REG. AC. AB.

PUBLICO PROPONIT EXAMINI

Mag. ANDREAS JOH. LAGUS,
S. THEOL. LIC. & ADJ. IN FAC. PHILOS.

RESPONDENTE

HENRICO ARENIO,
Bor.

In Aud. Maj. d. 17. Novembr. MDCCCV.
horis a. m. solitis.

ABOÆ, Typis FRENCKELLIANIS.

9.

IN SACRAM REGIAM MAJ:TEM
SUMMÆ FIDEI
VIRO,

E REGNI SVECIAE OPTIMATIBUS UNI,
SUPREMO AD AULAM REGINÆ VIDUÆ
MARESCHALLO,

REGIÆ ANTEHAC EDUCATIONIS GUBERNATORI
VICARIO,

ACADEMIÆ ABOENSIS CANCELLARIO,
REGIORUM ORDINUM EQUITI &
COMMENDATORI,

ILLUSTRISSIMO ATQUE EXCELLENTISSIMO
COMITI AC DOMINO,
DOMINO

CAROL. AD. WACHTMESTER,
GRANDI HUJUS MUSARUM SEDIS COLUMINI,
MÆCENATI SUO MAXIMO,

SACRUM

voluit, debuit:
AUCTOR.

KONGL. MAJ:TS
Trø-Man, Krigs-Rådet
Välborne
Herr REJNH. ERNST JÄGERHORN.

Välgerningar fördra tacksamhet: de fördra den i samma män, som välgörarens affigt varit ren, hög och oegennyttig. Jag känner mig djupt rörd vid åtankan af det ådelmod, som Herr Krigs-Rådet behagat visa mina Föräldrar. Jag önskade på något sätt kunna vedergålla de välgerningar, hvarmed J dem hugnat. Nädige Herre! jag förmår det ej. En värnadsfull erkånsla är den enda belöning jag kan åstadkomma. Värdens såsom ett ringa prof därpå emottaga dessa rader: värden anse dem såsom ett bevis af den lifliga tackfamhet, och djupa vördnad, hvarmed jag har äran städse framhärla

Välborne Herr Krigs-Rådets

ödmjukaste tjänare
HENRIC ARENIUS.

KONGL. MAJ:TS
Tro-Tjenare, Majoren och Riddaren
af Kongl. Svärds-orden,
Högvåldorne FRIHERRE,
Herr GEORG HENRIC LYBECKER.

*Att med Herr Baronens vördade namn få pryda dessa
blad, anhåller i djupaste ödmjukhet*

Högvåldorne Herr Baron, Majoren och Riddarens

ödmjukaſle tjenare
HENRIC ARENIUS.

Conceptus Temporis Expositio Metaphysica.

Sensualitas nostra, vel vis illa, qua fit, ut ad modum, quo a rebus objectis pellamur atque afficiamur, representationes in nobis oriantur, determinata sit, necesse est, certisque legibus subjecta et conditionibus. Hasce leges atque proprietates easdem, determinatas, fixas atque immutables, quibus efficitur, ut quæ in visis insunt, varia illa quidem, in certum ordinem redigi possint atque disponi, *formas sensualitatis* nominat KANT a). Distinguit nempe inter illud, quod in intuitionibus a rebus oblatis suppedittatur, *materiam*, atque id, quod ab ipsa proficiscitur *vi formatrice*, cui applicabitur et congruet materia: pariter fere atque in arte plastica distinguimus inter *materiam*, æs e. gr. ex quo conflata est *Statua*

A

GU-

---

a) V. *Krit. der rein. Vern.* v. IMMAN. KANT p. 34. Ed. III. Riga 1790. Cfr G. S. A. MELLIN *Encyclopædisches Wörterbuch der krit. Philosophie* V Bs, 1 Abth. p. 313. Jena 1802.

GUSTAVI II. ADOLPHI atque ipsam formam, qua
magnificum monumentum configuratum cernis b).

Hæ-

b) Haud sine timore quodam hancce inter *materiam* et *formam*, et reliquas quæ cum eadem cohærent, distinctionem adoptamus atque metu, ne in crimen incurramus summa hebetudinis. Vid. Jen: Allg. Litt. Zeit. 1804. N:o 142.

Notum namque est, materiam, quæ dicta fuit, omnem perire atque in nihilum redigi, ex recentioris, qui, nubibus sublime caput condens, semet extulit, *Idealismi Transcendentalis* decretis, quæ forinsecus nosmet impelli negant, res vero externas omnes in meras cogitationes, rerum ab animo non pendentium speciem mentientes, abire jubent. Reale jam, si his eredamus, ex actione mentis primitiva omne preficiscitur (V. C. B. H. Höijer de *Construzione Philos.* p. 13. Ups. 1799): splendor est ipsius *Ego* répercussus (*Wiederschein, Abglanz des Ich* V. J. B. Schad *Gemeinfassl. Darstell. des Fichtischen Systems* 1 B. p. 101. Erfurt 1800). At vero negandum non esse videtur; quasdam representationes, ipsumque modum, quo in nobis oriuntur, ex arbitrio nostro neutquam pendere. Sensationes nempe eam continere comprehenduntur necessitatem, ut nec vel ingeniosissimus ita sensibus suis possit imperare, ut ab illa se liberet; quid quod sentiat huicce necessitati et coactioni frustra reniti intellectum, quamobrem ab ipsius actione interna eandem oriri posse, haud facillimo intelligitur negotio. Locum, ubi explodendum sit tormentum bellicum, vitare quidem potes; at si adstiteris, aut inopinato et inscio te si fuerit explosum, neque aures tibi natura vel arte fuerint obtutæ; non potes quin fragorem ita percipias, ut, præter omne tuum adminiculum et arbitrium temet affecerit, qua-

Hancce materiam augeri posse atque minui deprehenditur, objecto tamen eodem manente. Super æquore velificanti aliquid a coelo sereno et mari diversum e longinquo obiter tibi apparere videtur: coeruleam primo intuitu ægre discernis lineolam, at paullatim augetur, crescit — consurgunt montes, arbores: prodeunt porro homines in littore stantes, quibus proprius advectus dilectos demum agnoscis parentes, amicos, qui advenientem excipiunt sospitan-
tur. Mutabilis ergo est, quæ ab objectis proficiscitur

A 2

ma-

---

lemque actio mentis primitiva ejus, qui illam non audiret, eundem producere non valebit. Hancce vero necessitatem atque coactionem, si ab interna item derivas actione, sed quæ actio esse desierit, quæque exstincta in Productum rigescat, ideoque natura objecti induita, adamantinam ejus involvat necessitatem (V. Höijer l. c.) novis memet irretitum laqueis intelligo. — Bona igitur cum pace virorum, quorum acumina et eruditionem meas multum antecedere dotes scio, palam fatear, quod ex animo ejicere non valeam persuasionem, unicuique phænomeno aliquid extra mentem subsistens ultimo subesse fundamento, quod, ut phænomenon fieri possit, efficiat: ipsum vero hocce ultimum omnem nostram fugere perscrutationem, quippe quum extra visionum sphæram positum sit, absoluta vero materiae constructio, qua aliquid ex nihilo producatur b. e. creetur, Philosopho non sit data. Experientiam errare existimaverim, si ultimum eruere, naturam funditus perscrutari, semet valere stolidè opinetur: pariter vero labitur Speculatio, si absolutam cognitionem semet ignorantie substitutur, arrogans sibi imaginetur. V. Diss. de Idealismo Ficht, et Kant. Praef. Cel. FREMLING. Lundæ 1801.

materia, atque fortuita, neque cum facultate repræsentandi necessario quodam cohærens vinculo; forma vero una eademque manet, a mente divelli nescia atque immutabilis, simulque omnem necessario concomitatur intuitionem, eandem determinans.

Jam vero duplex nobis est sensus: alter in rebus versatur externis, quo percipimus, objecta extra nos et se invicem esse. Hujus forma est *Spatium*. Alter vero, quo scil. semet ipsam, statum nec non mutationes suas interiores intuetur mens, *interior* est sensus, h. e. facultas interiores empiricas, eo quod afficiatur, intuitiones obtinendi, simulque sensationes grati et ingrati c). Cujus forma rursus est *Tempus*.

Atqui unaquæque repræsentatio phænomenorum exteriorum, quam ope sensus exterioris uanciscamur, quoniam in nobis orta sit atque mutationem efficerit, phænomenon est interius et sensus *intimi* objecatum, adeoque sub hujus forma comprehenditur. Unde neque phænomenon quodpiam exterius nisi in tempore potest repræsentari. Aures tuas feriunt vagitus infantum intermixtae nutricum neniae: vides navigia undis placide vesta, plantarum florentes alias, alias marcescentes. Omnes vero hæ mutationes

e) V. Prüfung der kantischen Krit. d. r. Vern. von JOH. SCHULTZ Th. II, p. 280. Königsb. 1792.

nes in tempore procedunt cc). Tempus itaque immediate quidem interiorum, at mediate etiam exteriorum, adeoque omnium omnino phænomenorum est forma universalis, atque ipsius repræsentatio ex anticipatione necessaria d). Jam vero facile apparet, non talem heic intelligi necessitatem perversam, quæ in unaquaque perceptione, ex lege, quam dicunt associationis, ita nos persequeretur, ut rubedinem e. gr. rosæ, vel dulcedinem sacchari sine temporis cogitatione percipere non possemus. Neque mens Auctoris ita torquenda, quasi urgeat, temporis repræsentationem semper et ubique nobis obtrudi: velut in conceptibus amicitiae, stupiditatis vel arrogantiæ e). Sed in eo posita cernitur, de qua sermo est, temporis necesitas et natura immutabilis, quod quisque fateri cogatur, tempus tale quid esse, cuius aut non — existentia, aut alio, quam quo existit, modo existentia a nobis haud ulla ratione cogitari potest, vel repræsentari. Nam neque sensationibus, quæ quidem in absoluto et necessario non versantur, neque filo judiciorum ariadneo; sed intima conscientia

A 3

tia

cc) οὐκ εἴην αὐτεῖ τῶν εὐ αὐθεωποιοις ὁτι
οὐκ εὐ χρεονται εὔευρισκεται.

CHÆREMON:

Vid STOBÆI Eclog. Phyl. L. I. c. XI. p. 17.

d) Critik der reinen Vernunft v. IMM. KANT. p. 46. Ed. III.
Riga 1790.

e) V. Ueb. Raum und Caussalitet. zur Prüf. der Kant Philos.
v. J. G. H. FEDER. p. 28-30, Gött. 1787.

tia f) manuducto, tibi immediate constat, æque
absurde statui temporis absentiam vel ordinem inver-
sum, ac trianguli rectil. figuram rotundam, vel sin-
ceritatis cum fraude et fallacia convenientiam. Res
oblatas omnes mente abstrahere atque tollere possu-
mus, temporis autem extinguere repræsentationem
frustra conaremur: manet indelebilis illa, nullumque
existere tempus, quantumcumque nitaris, animo con-
cipere omnino nequis. Objecta nempe temporis,
quem occuparunt, locum deferere atque in alium mu-
tari videntur. Placide fluit glacie mox reversura
expeditus amnis. Fuit Iliadis auctor, quem HESIODO
coætaneum faciunt alii, alii priorem, posteriorem
alii. Longam HOMERO vitam plures tribuunt, non-
nulli exstisste plane negant. Tempus autem ipsum
perire, vel ex additione, diminutione, aut transloca-
tione mutationem pati, cogitari nequit. Fixum ma-
net atque immutabile, ipsiusque ordinem ullo modo
turbare vel invertere, nemini in mentem venit. Ne-
que reperitur phantasia quædam, ea pollens vi at-
que audacia mirabili, quæ hesternum diem e. gr. vel
exterminare penitus, vel in crastinum migrare susti-
neat. Ex quibus jam patet, tempus neque aliquid
rebus inhærens, neque relationem quandam ipsas
inter cogitatam esse posse, sed in repræsentatione
versari, quæ a perceptionibus non pendens, adeoque
pura sit. g).

Tem-

f) V. SCHULTZ *Prüf.* Th. II. p. 161.

g) Quibus pensatatis ruere videtur Leibnitio—Wolffiana defini-

Tempus porro menti obversatur tamquam quantitas infinita data et oblata, cuius repræsentatio nullis terminis circumscripta et definita sit, neque definienda, absolutis h.). Tempus, secundum se totum, inquit GASSENDI, nec principium nec finem habet hh). In quo probe observandum est, hancce infiniti Temporis (ut et Spatii) repræsentationem haud quidem fictam esse posse et formatam remotione duntaxat limitum. Ipsos nempe quomodo removeas, nisi ex anticipatione tibi insit infiniti temporis intuitio pura. Neque melius rem expediunt, qui infinitatem temporis in eo ponunt, quod indefinitum duntaxat sit vel finitum indeterminabile. Quin potius facultas nostra repræsentandi tempus immediate sifst tamquam individuum totum, nullarumque partium, præ-

ter

tio, ex qua tempus est ordo rerum quæ serie continua sibi succedunt. Et frustra niti nobis videtur Cel. PLATNER (*Philos. Aphor.* p.463) probaturus similitudinem quandam intercedere Theorias LEIBNITII atque KANTII. Rerum nempe ordo cum ad intellectum pertineat, non vero sensus (qui præterea secundum Leibnitium, in confusa rerum repræsentatione versarentur); patet, tempus in intellectus latere notione, quæ si vel penitus tollatur sensualitas, sarta tectaque mansura effet. Kant e contrario statuit, formam esse sensualitatem nostræ propriam, ut res omnes perceptas in tempore repræsentemus. Fac ergo sensualitatem perire, et simul peribit etiam temporis repræsentatio omnis.

b) *Crit. d. r. Vern.* p. 47.

bb) V. GASSENDI *Animadversiones in DIOG. LAERT.* Lib. X. P.1, p. 323.

ter illas, quas quidem ipse determinaverimus; simulque ut quantum, quod quocumque homogeneo majus h. e. infinitum sit. Hinc sit ut limites in ipso tempore cogitare, atque pro iubitu ponere possumus: ultimum vero, quo ipsum tempus absolute finiatur, phantasia attingere, ne pertinacissimo quidem nisu valemus *i*). Finem quemcumque assequaris semper excipit tempus instans, quod itaque in puncto quodam, etiam si remotissimo, cessaturum fore, haud sine repugnantia statui posset. Quumque unius dimensionis, quippe punctis modo vel momentis distinguendum, tempus sit, ex analogia cum spatio, per rectam, utrumque infinitam, idem depingimus lineam *ii*). Quæ sicuti puncto quovis sumto in partes duas, sibi invicem oppositas, easdemque infinitas, dispeccitur: similiter tempus momento praesenti distinguimus in *Præteritum* et *Futurum*, absoluti utrumque finis expers *k*).

Quocumque oculos convertamus nihil absolute perpetui detegere valemus: interrupta nobis apparent

i) Ποτειδωνιος τα μεν εσι πατα παν απειρος ὡς ο συμπας χερος,
V. STOBÆI Eclog. Lib. I. C. XI. p. 20. Antwerp. 1575.

Idem statuerunt Stoici. V. STOB. I. c. Cfr. J. L. MOSHEIM
in Annott. ad RAD. CUDWORTH *Systema Intell.* C. V. S. I.
§. XXV. p. 779 sq. Ed. Jenæ 1733.

ii) Crit. d. r. V. p. 50. Cfr. *Afbandl. om den philosophiske
Construcionen af* B. C. H. HÖJER. p. 41. Ups. 1799.

k) V. ARISTOTELIS *Nat. Auct.* Lib. IV. C. XIX. p. 370, 14
Cfr. C. XVII. p. 367, 5.

rent omnia. Nihil percipere nobis licet, quod ita cohæreat, ut omni liberum sit hiatu: quin in solidissimis corporibus lacunas detegit microscopeum. Seorsim fieri videmus omnia. Contrariam temporis esse rationem, a priori nobis constat: continuum nempe, ex qua partes ipsius ita cohærent, ut in quo puncto unam finiri cogitemus, in eodem succedens altera mox incipiat. Inter ipsas nullum est interstitium temporis vacuum, sed continenter si bi succedentes fluunt ¹⁾). Neque ergo a se invicem separari possunt et segregari, sed finibus tantummodo communibus distingui. Ita si annum, mensem, cogitaveris; finem antecedentis iidem continent atque principium simul succedentis: momenta scil. quibus locus ipsorum in infinito tempore determinatus cogitatur. Hæce temporis intervalla, si tamquam tota, cancellis nempe circumscripta, considerantur, in minora, menses, septimanas, eadem dispesci posse intelligimus, quæ rursus in suos decomponi possunt articulos, dies, horas, vicissim dividuos; atque sic in infinitum. Nulla nempe pars temporis dari potest atque offerri, quæ absolute minima sit, ita ut ne intra fines inclu-

B

da-

¹⁾ Dergleichen Größen (Raum und Zeit) kann man auch *fliessende* nennen, weil die Synthesis der Productiven Einbildungskraft in ihrer Erzeugung ein Fortgang in der Zeit ist, deren Continuität man besonders durch den Ausdruck des *Fliesens* zu bezeichnen pflegt. *Cr. d. r. Verz.*, p. 211.

datur, adeoque tempus sit illa ipsa *m*). Ex quo promanat, tempus temporibus constare, quocirca partibus simplicibus effici nequit. Non itaque sine errore

- m) Eandem temporis in infinitum divisibilitatem docuisse jam Stoicos, videsis in PLUTARCHI Commentario: quo ostenditur Stoicos quam Poetas absurdiora dicere Opp. Tom. X p. 451. sqq. (Ed. Lipl. 1778), graviter a PLUTARCHO, ob hocce ipsi visum paradoxon, reprehensos. Neque mitius judicat TIEDEMANN, addens Stoicos in hoc ab ARISTOTELE discessisse. Contrarium docet TENNEMANN, infinitam temporis divisibilitatem ab Aristotele statui, quodammodo probans. Luculentissime vero hoc elucet e *Nat. Auct.* L. VI. Cap. I. tot, quod ipsam demonstracionem *continuitatis*, quam desiderat TIEDEMANN, temporis continet. Hacce nimurums ex natura motus mathematice deducta, colligit: τοιτων δ' ουτων αναγκη και τον χρονον συνεχη ειναι λεγω de συνεχεσ το διαιρετο ει αει διαιρετο p. 385, 17; 373. Cfr. de Lin. Insec. C. VII. p. 1240. TIEDEMANNUM vero id fefeller videtur, quod ARISTOTELES statuat divisionem non cadere in momenta; sed quibus nec tempus effici posse docet: l. cit. Ratiocinio autem quod adfert TIEDEMANN (— το μεν γαρ αυτε (τε χρονος) γεγονε, και εκ εστι, τοδε μελλει, και ουπω εστι. Εκ de τοιτων και ο απειρος και ο αει λαμβανομενος χρονος συγκειται: το δε εκ μη ουτων ευγειμενον, αδυνατον αν δοξει πατεχειν ποτε ουσιας.) hoc nihil aliud probare voluit ARISTOTELES, quam problematicam et subjectivam tantummodo temporis realitatem. V. TIEDEMANN *Geist der Spekulativen Philosophie* B. II. p. 439. Marb. 1791. TENNEMANN *Gesch. der Philos.* B. III. p. 142. Leipz. 1801. ARISTOTELIS *Natural. Auct.* Lib. IV. C. XVI. p. 366, 3 (Cfr. C. XVII, XVIII. p. 367, 4; 368, 2.) et C. XIV. p. 364, 2. Ed. DU VAL Lut. Par 1629.

re statui posse videtur tempus *compositum* esse *reale*, infinitis constans partibus, cum *ideale* tantum sit h. e. tale, quod, per se indivisum, nullis constet partibus aliis, neque pluribus, quam quot limitando in ipso produxeris *n*). Quarum quidem partium numerus, quamquam tempus in infinitum sit dividuum, semper tamen finitus erit *o*). Et frustra niti nobis videtur Cel. J. A. EBERHARD probaturus, revera compositum esse tempus concretum: repræsentationes scilicet ipsius esse elementa, quæ vero cum simplicia sint, extra sensualitatis sphæram omnem ponens, ditioni subjicit intellectus, qui simplex illud, forma carrens detegeret *p*). Noumena itaque ipsius ex opinione sunt hæcce elementa. Ut vero taceamus repugnans illud, quod objectum intuitionis empiricæ elementis constaret prorsus heterogeneis; postulat ratio simplex harumce repræsentationum, ut momentaneæ sint *q*). Ut autem recte observavit jam ARISTOTELES *r*), momenta non sunt temporis, ut nec puncta lineæ partes, sed tantum limites, ex quibus nihil quidem componi potest. Atque contradictionem involvere videtur, rem simplicibus com-

B 2

po-

n) V. Cr. d. r. Vern. p. 468,

o) V. SCHULTZ Prüf Th. II. p. 29.

p) V. EBERHARD'S Philos. Mag. Halle 1788-1791. B. I. p. 169. sq.

q) V. Ueber eine Entdeckung v. IMM. KANT p. 34. sqq 2.
Aufl Königsb. 1791.

r) Nat. Auct. L. IV. C. XVII. p. 368, 7.

positam esse elementis, et tamen in infinitum dividuam. Namque si partibus ejusmodi efficiatur simplicibus, hæ partes erunt indivisibiles rei, quæ tamen ex lege continui meras partes compositas, easdemque ergo dividuas, contineat.

Conceptum generalem, seu ut mavult Kant *discursivum*, eum esse constat, quo per notas certas objecta cogitantur. Sic e. gr. conceptus *libri* notas continet, omnibus libris forma et argumento quantumcumque diversis communes, atque plures supponit, cui tribui posse s). Tale autem quidpiam Tempus non esse posse facile patet t). Non enim, ut multi libri, multi flores, multa item tempora sunt. Atque temporis repræsentatio non in plurimum objectorum versatur repræsentatione, sed in unius tantummodo ex suo genere individui, neque præter se met ipsum ulli rei potest prædicati instar tribui. Quare ad unguem accurate loquendo hocce duntaxat individuum *tempus* dicendum esset, non vero interralla mensium, annorum, quæ hujus tantum partes sunt circumscriptæ. *Unum* namque tempus est: illa, quam CICERO appellat, *ab infinito tempore æternitas*, quam nulla temporum circumscriptio metitur u). Plura ne ipsa

s) V. MELLINS *Enc. Wörterb. der krit. Phil.* B. II. Abth. I.
p. 132 Jena 1799.

t) V. KANT *Cr. d r Vern.* p. 47, sq.

u) *De Natura Deorum* Lib. I. T. IV. P. I. pag. 479, Ed. J. A.
ERNESTI, Halæ Sax. 1776.

ipſa quidem Phantasia fingere potest. Verum enim vero ſæpe fit, ut vulgari loquendi uſu certam ipſorum eventuum ſeriem *tempus* vel *tempora* appellemus: ut cum *Augusti*, *medii aui* vel *reformationis tempora* dicimus. His vero locutionibus impropriis nemo tempora vel numero vel genere diversa, ſed partes tantummodo unius per naturam ſuam temporis, intelligi vult; quæ quidem non, ut aliarum rerum partes, ſeorsim cogitari poſſunt. Oculum e. gr. facili negotio tibi potes repræſentare fine adjuncta capitis humani, bovinī vel felini, ex quo promineat, repræſentatione: hodiernum diem non item, niſi in ipſo tempore comprehenſum.

In aliis rebus ſi totum componi queat, antece dat neceſſe eſt, partium illud conſtituentium repræſentatio. Elephantis e. gr. imaginem ſi tibi fingere velis; proboscidem ſuam, pedes deformes ceteraque bestiæ immanis membra ſingillatim phantasia depin gat neceſſe eſt, antequam totum prodire queat mirandi animantis ſimulacrum. *Ordinis* claram quo menti informare poſſis notionem, varia cogites, neceſſe eſt, objecta, eorumque inter ſe relationem &c., ex quibus ipſius *ordinis* conceptum coagmentas, componis. Temporis autem (ut et *Spatii*) contraria eſt ratio, eademque peculiaris. Namque, uti jam monuimus, non partibus conſtat; ſed totius tantum temporis repræſentatio efficit, ut partium oriri poſſit repræſentatio, quarum quidem partium conceptus

generalis in cancellis et terminis in ipso tempore positis versatur.

Neque in empirico conceptu, ab ulla umquam experientia separato atque abstracto, tempus cerni posse, facili animadvertisit negotio^{v)}. Temporis namque repræsentatio non oritur tamquam empiricum aliquid, sed perceptionibus sensualibus fundamento est, easdem necessario antevertens. Quodcumque enim sensus intret exteriores vel interiores, in tempore necessario est repræsentandum. Durationis conceptus nullus est sine temporis repræsentatione. Quia enim quælo ratione durationem cogitare poteris atque repræsentare, nisi ab uno ad alterum temporis momentum transeundo? Cum duratione itaque si tempus idem esse statuis^x), vel è durationis conceptu ortam temporis repræsentationem, per circulum vagus erras manifestum, eo quidem neutiquam vitandum, quod durationis notio ex reflexione in successionem idearum nostrarum derivetur^y). Namque perceptio rerum, quæ simul sunt vel sibi invicem succedunt, temporis dunt taxat repræsentatione oriri potest. Simul nempe res esse, quid est aliud, quam illas in eodem temporis loco esse? Sibi invicem ipsas succedere, quoniam alio

^{v)} KANTS *Cr. d. r. Vern.* p. 46.

^{x)} Vid. JEAN LOCKE *de l'Entendement Humain* L. I. Chap. XIV.
Abregé trad. p. BOSET p. 57. Ups. 1792.

^{y)} V. Lib. cit. p. 58.

alio modo tibi repræsentabis, quam ut diversa temporis occupent momenta? Ad utrumque ergo conceptum tam simultaneitatis (ignoscatur barbaro vocabulo, precor, ut sæpe), quam succesionis, quum necessario requiratur temporis repræsentatio, quæ ipsis fundamento sit; patet, eandem neque ex illis derivari posse, neque pro eodem cum ipsis haberi α). In absolutum namque tempus nec cadit succesio, neque mutabilitas, sed in ipso tempore sibi succedunt mutabilia. Unde nec in motu poni potest tempus α),
mo-

-
- α) In quo tamen errantem videmus magnum ARISTOTELEM, cuius acumen in temporis natura explicanda mireris. Tempus nempe ex successione derivat. V. *Nat. Ausc.* L. IV. C. XVII. Rectius vidit CHRYSIPPUS, qui tempus pro conditione mutationis perceptæ habuit. V. STOBÆI *Ecl.* p. 20. DIOG. LAËRT: L. VII. T. I. p. 477 Cfr. TENNEMANNS *Gescb. d. Philos.* B. IV. p. 284. sq. — Recentiores, inter quos MAASS (EBERHARDIS *Philos. Mag.* B. I. p. 340 et BRÄSTBERGER (*Unters. üb. Kants Crit.* p. 62), qui tempus idem cum successione esse statuunt, acute refellit SCHULTZ. V. *Prüf. v. Kants Crit. d. r. Vern.* B. II. p. 270.
- α) Οὐ Στῶικος χρεὸς οὐσίας αὐτὴν τὴν κινητῶν: V. STOB *Ecl.* p. 19. Cfr. PLUTARCHI *Plac. Philos.* Lib. I. 284. Tom. IX. p. 504 (Lips. 1778). Quam e PLATONE sententiam fluxisse arbitramur. Licet enim vix certo definiri possit, quid ipse de temporis natura senserit, probabile tamen videtur illum tempus pro eodem quod *motus universi* habuisse. V. DIOG. LAËRT. *Vite Philosoph.* Lib. III. S. 73. T. I. p. 210. T. II. p. 164. Amst. 1692; SEXTI *Empir. Pyrrhon. Hypotypos.* C. XVII. p. 161. Lips. 1718, et PLUT. I. c. — Una cum coelo

motum namque ipso tempore mensuramus. Quumque motus diversus sit, tardior vel celerior, tempora quoque si idem cum motu sint, uti acute observat ARISTOTELES, diversa essent, quod absolum videtur b). Præterea observandum probe est, quod conceptus mutationis in genere, adeoque etiam motus (qui cernitur in mutatione loci), non nisi per repræsentationem temporis esse possit. Mutationis nempe notio versatur in copulatione attributorum in eodem objecto sibi invicem contrariorum. Sic quum Solem ab Oriente in Occidentem mutatum esse statuis, quid aliud prædicas, quam Solem esse in Oriente, et tamen non esse in Oriente, sed in Occidente c)? Hæc inter se contraria ex meritis conceptibus componere frustra niteris, nisi ipsa tamquam succendentia cogites,

h. e.

ortum esse docet. V PLUT. *Plat. Quæst.* 1007. T. X. p. 187. ARISTOT. *Nat. Auct.* L. IV. p. 409. Ab æternitate, cuius imago tantum sit, distinguit. V. STOB. *Ecl.* p. 20. Cfr DIOG. LAËRT. I. c. PLUT. T. IX. p. 564. Objectivam vero ipsum tempori tribuisse constat realitatem.

b) *Nat. Auct.* C. XV. p. 365, 2-4.

c) Quod idem dilemma notum est, quantos motus et quanta bella cierit inter priisci ævi Philosophos, quorum haud pauci motum omnem negasse videntur. V. DIOG. LAËRT. *Vitæ Philoſ.* Lib. IX, 29 et 90. T. I. pagg. 566 et 592. SEXTI EMPIR, Opp. Lib. X. C. II. p. 641. sq. Imprimis vero adeatur ARISTOTELES *Nat. Auct.* Lib. VI. C. XIV. p. 595 sq. L. VI. Cap. I. p. 386 sq. ubi captiosa hæcce sophismata, argumentis e natura motus et temporis petitis, acute refutata videas.

h. e. nisi a priori adfuerit temporis repræsentatio, qua sit, ut ambæ hæ, ex repugnantia contrariæ determinationes, in una re, nimirum alia post aliam, deprehendi possint. Quæ cum ita sint, quumque nec similitudinæ nec successio ullo percipi possit modo, sine temporis a priori representatione, indubium videtur, falsam esse antiquam d) licet et vulgarem e) opinionem eorum, qui tempus notionem empiricam esse putant, ex observatis rerum conversionibus iisque inter se collatis deponunt.

Hinc simul elucet quanto laboret vitio, quam suam fecit WOLFFIUS f), definitio temporis *Leibnitiana* g), ex qua tempus est *ordo successivorum in serie*

C con-

Hanc notionem subesse suspicamur locutioni, tempus esse διατηρετὸς κοσμος vel διατηρετὸς κυρτεως, vel denique διατηρετὸς τοῦ κοσμος κυρτεως, quam ab antiquissimis Græciæ Philosophis maxime frequentatam esse obseruavimus. V. STOBÆI Ecl. p. 19 sq.; PLUTARCHI Opp. Tom. IX. p. 504, Tom. X. p. 126 sq.; SEXTI EMPIR. p. 161, 362 sqq. Clare hanc sententiam expressit LUCRETIUS *De rerum Natura* Lib. I. v. 410. obscure ita EPICURUS, ut quid senserit, vix certo definias. V. loc. citt. Ex SEXTO EMP. tempus dixerat συμπτωματα συμπτωματων itemque ασωματον ου παραπλησιως δε τοῖς Στωικοῖς εἶναι μεν γαρ ασωματον τι καθ' αὐτο νοεμενον ἀπειπαυτο τον χρονον. Επιπλεον δε συμβεβηκος πιστ. p. 171 Cfr. DIOG. LAERT. Lib. X. 72, 73 p. 632.

e) V. *Materialien zur Gesch. der Crit. Philos.* 2:te Samml. p. 29 sq. Leipz. 1793.

f) V. *Philosophia prima sive Ontologia* pagg. 443 sqq. Fran-cof. 1736.

g) V. Script. III. adversus CLARKIUM, qui tempori (ut et spa-

continua. Namque tam *ordinis*, quam *succeſſionis* conceptus sine tempore nulli sunt, atque *seriei*, quomodo oriri poterit, niſi unius ad alterum additione, quam item necessario antevertet temporis repræſentatio. Hac itaque ſublata, ſi de ordine, quo in Solio-Romano ſerie continua ſibi ſucceſſerunt Caligula, Claudioſ et Nero, loquaris, ut intelligare fruſtra allaborabis, atque *ſuccেſſio* tua pro lubitu capi poterit vel pro gradu eminentiori vel inferiori, in quo aliud ſuper aliud poſiti fuerint, vel pro diuersis domiciliorum antris, quorū cives vorandos rapuerit monſtrorum triga.

Vel ex his jam patere arbitramur, quid ex mente KANTII tempus fit. Si nempe per *objeſtivum*, ſenſu arctiori, illas intelligis conditiones, quae *rebus* per ſe competunt, per *ſubjeſtivum* vero illas, quae ex faculta te noſtra repræſentandi unice pendent; nihiſ niſi *ſubjeſtivum* tempus continere cendendum eſt, nulli nempe, praeter mentem noſtram, rei inhaerens h). Quod ſi tempus per ſe exiſtere ſtatuaſ, ſe iſum tollit et in nihilum redigitur i). Jam ad unamquamque perceptionem necessario requiriſtur eandem præcedens temporis repræſentatio, qua propter nec perceptione ſuppedita-

tia) abſolutam tribuit realitatem p. 56 Lond. Cfr. MEL LIN Enc. *Wörterb. der krit. Phil. Art. Leibnitz.*

b) V. *Hauptmom. d. krit. Philos.* p. 109. ſqq. Münſter 1803. Idem docet ARISTOTELES *Nat. Ausc.* Lib. IV. C. XX. p. 372, 4.

i) Quod ex argutis cernitur SEXTI *Empirici* ratiociniis adverſus *Physicos* Lib. X. C. III, p. 662, ſqq., quibus tempus

ta ejusdemque materies esse ullo modo potest. A priori k) ergo erit, et quidem forma, ad cuius legem re-

C 2

præ-

Nihil esse demonstrat, tam contra HERACLITUM et ÆNESIDEMUM, qui σώμα μεν εγ τον χρονον ἔνοιαι μη διαφέρειν γας αυτον τον ουτον καν τον περιτος σώματος, statuebant, quam in genere contra omnes, qui tempus pro substantia, accidenti, vel relatione haberent. V. Sect. 216, 230 Cir. Lib. I. Sect. 337 et Pyrrhon. III. Sect. 138 atque ad hos locos Jo. A. FABRICII notas.

k) Eine Vorstellung ist im Erkenntniss Vermögen selbst ge- gründet, geht der Erfahrung vorher, ist a priori, besitzt nicht, wir würden diese Vorstellung doch haben, wenn auch gar kein Gegenstand der sinnlichen Wahrnehmung uns officirte und eine Empfindung in uns hervorbrachte; — aber so bald wir durch Empfindung Vorstel- lungen von Gegenständen bekommen, so erhalten wir zu gleicher Zeit auch Vorstellungen, die nicht durch Emp- findung gegeben werden, sondern ihren Grund in un- serm Vorstellungsvermögen selbst haben, dergleichen sind Raum und Zeit als Anschauungen, die in der Sinnlichkeit ge- gründet sind, — — Was übrigens — unsere Sinnlichkeit für eine Beschaffenheit habe, dass sie gerade bei ihrer Wirkung grade diese und keine andere Vorstellungen erzeugen, wissen wir nicht. Da wir aber um Vorstellungen zu haben, Vorstellungsvermögen in uns voraussetzen müssen, und die Vorstellungen a priori in der eigenthümlichen Beschaffenheit derselben gegrün- det sind, so sagt man mit Recht, dass die Vorstellun- gen a priori der Möglichkeit nach, der sinnlichen Wahr- nehmung und Erfahrung vorbergehen, ob sie gleich der Zeit nach, mit ihr Zugleich entspringen. Vid. J. G. C. KIESEWETTER in libro, qui pariter ac cetera egregii Au- toris scripta, singulari se commendat perspicuitate ora-

præsentari necessario poterunt omnia quæcumque perceptionum fieri queant objectum. Atqui temporis repræsentatio non cernitur in conceptu quodam, sed intuitione, et quidem *pura*, a sensatione nimirum vacua; quamobrem neque origo ipsius in intellectu poni debet, sed in facultate, qua gaudemus, intuendi, et quidem *interiori* illa. Repræsentatio temporis nempe nihil continere deprehenditur, quod extra nos sit, nullas formas vel figuræ, sed immediate refertur ad statum nostrum interiore, atque relationem repræsentationum nostrarum definit, quarum successio-
nis perceptione sola prædicatum successionis rebus extra nos in spatio existentibus tribuere possumus. Sic e. gr. litterarum atque vocabulorum, quæ jam perlegis, ordinem, quo semet invicem sequuntur, et sensum, intuitu illorum atque externa perceptione sola tibi repræsentare nequis, nisi aliud post aliud animum tuum impellant ac moveant, hujusque interioris conscius fias mutationis: quam si Tibi, Lector, gratam quodammodo fuisse comperero; insigni id mihi erit delectamento, præmioque simul operis, in posterum, si ita tulerint fata, forsitan continuandi.

---

tionis et levitatem: *Versuch einer falsl. Darstellung der wichtigsten Wahrheiten der neuern Philosophie*, p. 47.
2te Aufl., Berlin 1798.

